

УДК 631.164.

Л. С. Крючко,
к. е. н., доцент кафедри фінансів,
Дніпропетровський державний аграрний університет

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КРЕДИТУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

L. S. Kryuchko,
PhD in Economics, Associate Professor of finansiv, Dnipropetrovsky State of Agrarian universitet

CURRENT STATUS AND TRENDS IN FINANCING AGRICULTURAL ENTERPRISES IN UKRAINE

У статті автором досліджено сучасний стан кредитування аграрних підприємств. Проаналізовано досвід розвинених країн у кредитуванні аграрного сектора економіки і страхуванні кредитних ризиків, виявлені ефективні кредитні інструменти для розвитку вітчизняного кредитування та обгрунтовані пропозиції з його покращення.

In this paper the author investigates the current state of financing of agricultural enterprises. The experience of developed countries in lending to the agricultural sector and credit risk insurance and credit instruments found effective for domestic lending and reasonable proposals for its improvement.

Ключові слова: кредитування, сільськогосподарські підприємства, кредитні ризики, платежі, фінансування, кредитні ресурси.

Key words: credit, farms, credit risks, charges, financing, credit resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сільське господарство є однією з найважливіших галузей економіки.

Його ефективний розвиток дає можливість гарантувати питання продовольчої безпеки, отримати ефективний ресурс зовнішньоекономічної діяльності, створити надійне джерело бюджетних надходжень та потужний виробничо-економічний потенціал для розвитку сільських територій.

Така висока стратегічна важливість аграрного сектора поряд із його низькою привабливістю для приватних інвесторів та кредиторів внаслідок невеликої рентабельності виробництва продукції, високих сільськогосподарських ризиків, відсутності ліквідної застави, великого періоду обороту капіталу тощо обумовлюють необхідність державної підтримки даної сфери економіки.

Проте в характерних для України умовах постійно наростаючого бюджетного дефіциту та державного боргу, а також відсутності механізму контролю цільового використання державних коштів, сільське господарство є, по суті, позбавленим засобів до нормального функціонування. Як результат — скорочення посівних площ, поголів'я тварин, обсягів виробництва продукції в деяких галузях та їх занепад. Тому на сьогодні сільське господарство потребує розробки та впровадження інвестиційних механізмів розвитку, які б давали можливість максимально задовольняти потреби аграріїв у фінансових ресурсах, враховувати та страхувати ризики, залучати інноваційні продукти та з їх використанням виробляти якісну й конкурентоспроможну продукцію та отримувати адекватні затратам доходи. Одним з таких механізмів є кредитування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання складного становища, подальший процес розвитку та джерела формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств є однією з найважливіших умов їх ефективного функціонування. Дослідження проблеми розвитку та вдосконалення кредитних відносин в аграрній сфері займаються М.В. Болдуєв, І.О. Геєць, В.І. Міщенко, В.П. Мироненко, Л.В. Молдаван, О.О. Непочатенко, Т.В. Паснтко, Д.О. Плеханов, А.В. Сомик, О.В. Шубравська, М.Г. Чумаченько та інші. Огляд наукових праць вчених-економістів свідчить про те, що проблемам пошуку джерел фінансування сільського господарства значну увагу приділяють В.Я. Месель-Веселяк, Ю.А. Лузан, О.Є. Гудзь, С.М. Кваша, Ю.Л. Марцишевська та багато інших вітчизняних науковців. Водночас, незважаючи на високий рівень вивчення теорії та практики кредитування АПК, залишається невирішеною низка питань, пов'язаних із подоланням проблем щодо кредитного забезпечення аграрних підприємств та державної фінансової підтримки їх діяльності.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою роботи є дослідження стану кредитного забезпечення аграрних підприємств та обґрунтування пропозицій з його покращення.

Відповідно до мети були поставлені та вирішені наступні завдання:

- вивчення сучасного стану банківського кредитування аграрних підприємств та обґрунтування перспективних регіонів для кредитування;
- дослідження особливостей страхування кредитних ризиків як найперспективнішого способу мінімізації банками кредитних ризиків;
- аналіз досвіду розвинених країн у кредитуванні аграрного сектора економіки і страхуванні кредитних ризиків та виявлення ефективних кредитних інструментів для розвитку вітчизняного кредитування;
- обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення кредитного забезпечення аграрних підприємств України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У розвитку сільського господарства вирішальну роль відіграють кредитні ресурси. Це зумовлено сезонним розривом між вкладенням і надходженням коштів та безперервністю процесів відтворення. Значна потреба в оборотному капіталі за недостатності власних коштів перетворює кредит у вагоме джерело формування фінансових ресурсів і зумовлює необхідність пошуку шляхів кредитного забезпечення. Разом з тим отримання кредитів для підприємств аграрної сфери залишається проблемним. У значній мірі проблеми кредитування зумовлені:

- 1) зменшення обсягів державної підтримки сільського господарства;
- 2) недоступністю кредитних ресурсів для сільськогосподарських підприємств через високі відсоткові ставки;

3) ігноруванням при кредитуванні сезонності робіт.

З подальшим розвитком ринкових відносин зростає залежність функціонування сільського господарства від фінансово-кредитної системи і продовжує ще більше зростати. При цьому сезонність виробництва у сільському господарстві за нормального відтворювального процесу вимагає забезпечення раціонального співвідношення між власними і залученими коштами. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність оцінити тенденції кредитування сільського господарства, як в цілому, так і за видами економічної діяльності.

Дослідження процесу кредитування за останні роки свідчить про нестабільну ситуацію в кредитуванні сільського господарства. Так, суттєво скоротилось кредитування сільськогосподарських підприємств в кризовому 2009 році. Наступний же 2010 рік характеризувався зростанням загального обсягу кредитів, наданих сільському господарству. Їх сума становила 26 900 млн грн., або біля 6% від загального обсягу наданих кредитів в економіку країни. Зріс загальний обсяг кредитування на 1,4 млрд грн. в 2011 році у порівнянні з 2010 роком і на 5,7 млрд грн. у порівнянні з 2009 роком. Однак щодо 2008 року відзначається все ще значний спад у кредитуванні. На початок 2012 року, за даними Національного банку України, загальний обсяг наданих кредитів у сільське господарство становив 34 953,99 млн грн.

Слід підкреслити, що незалежно від обсягу кредитів, наданих сільському господарству, лише тут досягнуто найбільше зростання обсягів виробництва валової продукції в порівнянні з іншими галузями економіки, що в значній мірі свідчить про ефективне використання фінансових ресурсів.

Тенденція щодо кредитування зумовлена як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками. Відомо, що однією з умов отримання кредиту є кредитоспроможність позичальника, тобто гарантія повернення кредиту. В умовах невисокого рівня прибутковості, а часто і збитковості, низької ліквідності активів, сільськогосподарські підприємства часто є некредитоспроможними. У результаті маємо замкнуте коло: відсутність фінансових ресурсів — це причина низької ефективності сільськогосподарського виробництва, що у свою чергу, унеможлиблює отримання кредитних ресурсів. У цих умовах необхідна розробка та реалізація нових, адекватних сучасним умовам методичних підходів до фінансово-кредитного забезпечення галузі.

Незначні темпи зростання кредитування аграрних підприємств нерозривно пов'язані зі строками кредиту, оскільки тільки довгострокові кредити дозволяють суб'єкту господарювання розпоряджатися ними як власними коштами. Проведені дослідження свідчать, що переважна кількість кредитів — це короткострокові та середньострокові кредити. Частка кредитів від одного до п'яти років складала 52,67%. Кредити, надані на строк більше 5 років, становили лише 9,35% від загального їх обсягу, що явно недостатньо для оновлення основних засобів і забезпечення фінансової стійкості підприємств.

На стан кредитування аграрного сектора негативно вплинув фінансовий стан банків. В умовах кризи в банках відбулось скорочення обсягу капіталу в результаті зростання кількості проблемних позик, брак рефінансування у формі депозитів та іноземних позик, а також ефект витіснення приватних кредиторів державними запозиченнями для ліквідації зростаючого розриву між доходами і видатками держави [2].

Потреба підприємств у коштах для фінансування оборотного капіталу та здійснення інвестицій стали важливою передумовою для подальшого відновлення кредитування економіки. Разом з тим, дослідження передкризового і кризового періоду функціонування аграрних підприємств дозволяє нам розкрити ті негативні аспекти, що проявились при кредитуванні.

Перш за все, ситуація передкризового періоду вплинула на величину ставок кредитування. Так, починаючи з другої половини 2008 року, ставки по залучених аграрними підприємствами кредитах стали коливатися від 18% до 35%, що підкреслює тенденцію зростання вартості кредитів. За даними НБУ, ставки кредитів, залучених комерційними організаціями (без врахування овердрафту), зросли майже вдвічі в період з січня 2008 по січень 2009 року. Ще більш відчутним було підвищення відсоткових ставок у першому кварталі 2009 року (зростання процентних ставок у січні-лютому припадало на період фінансування підготовки до весняно-польових робіт). Таке зростання відсоткових ставок в той час супроводжувалося нездатністю банків надавати нові кредити. В результаті, за даними Міністерства аграрної політики, обсяг кредитів, залучених сільськогосподарськими підприємствами у першому кварталі 2009 року, скоротився на 35,3% [3].

Слід підкреслити, що від підвищення відсоткових ставок менше постраждали ті компанії, що уклали довгострокові кредитні угоди, оскільки кредитори не могли змінити умови фінансування, що були закладені ще до початку фінансової кризи. Великі компанії зі значними зусиллями прагнули реструктуризувати свої зобов'язання з короткострокових у середньо- чи довгострокові, звертаючись з апеляцією до міжнародних організацій. Втім, реструктуризувати борги, в умовах визначених пропозицій від кредиторів, вдалося лише декільком фірмам. Слід підкреслити, що з найбільш жорсткими умовами при залученні кредитних ресурсів зіткнулися малі підприємства [1].

Кредити сільськогосподарським підприємствам на кінець жовтня 2012 року становили 37,8 млрд грн., що на 0,8% (або на 0,3 млрд грн.) менше, ніж у попередньому місяці. Скорочення кредитів відбулося переважно за рахунок зменшення їх частини в національній валюті на 0,7% — до 26,8 млрд грн. Кредити сільськогосподарським підприємствам у річному обчисленні зростали швидкими темпами. У жовтні темп їх приросту становив 11,0%.

У розрізі строків погашення в річному обчисленні найвищий темп приросту (30,2%) залишався за кредитами зі строком погашення до 1 року (зростання темпу приросту порівняно з попереднім місяцем ста-

новило 8,2%). Водночас темп приросту кредитування на строк від 1 до 5 років уповільнився до 1,0% у жовтні порівняно з 6,6% у вересні.

Процентна ставка за кредитами сільськогосподарським підприємствам (без урахування овердрафту) зросла на 2,1% — до 16,1% річних. Зростання вартості кредитів у національній валюті становило 5,9% (до 23,1% річних), в іноземній валюті -0,3% — до 7,7% річних.

Порівняно з жовтнем 2011 року інтегрована середньозважена процентна ставка за кредитами сільськогосподарським підприємствам зросла на 3,3%, у тому числі за кредитами в національній валюті на 5,9%.

Дієвим способом надходження кредитних ресурсів в аграрний сектор є здешевлення кредитів шляхом часткової компенсації процентних ставок за рахунок бюджетних коштів. Правовою основою здешевлення кредитів для аграрних підприємств є порядок, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2012 року № 104 "Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі", яким передбачено спрямування бюджетних коштів для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів [5].

Проте аграрії не завжди можуть скористатися існуючим механізмом кредитної підтримки шляхом часткової компенсації ставки за кредитами. Така відмова передбачена для збиткових підприємств при відсутності кредитної історії в позичальників навіть за наявності застави, новостворених підприємств та за високих заставних вимог для забезпечення кредитів.

Дана ситуація спричинена недовірою банків з погляду забезпечення кредитоспроможності позичальника. Оскільки аграрний сектор априорі є досить ризиковим, не всі сільськогосподарські підприємства мають змогу отримати кредити (в тому числі довгострокові) і тим більше отримати кредитну підтримку [4].

На сьогодні суб'єктами сільськогосподарського сектора економіки є:

- великі агро-холдинги;
- фермерські господарства та одноосібники;
- сільськогосподарські підприємства;
- переробні підприємства (переважна більшість яких входить до складу агро-холдингів).

В Україні, як правило, найчастіше у ролі кредитодавця виступають банки та у розрізі великих компаній — самі агро-холдинги (надають позики один одному всередині системи). Кредит, безперечно, необхідний уже функціонуючому товаровиробникові. Однак ще більшою мірою він потрібний тому, хто тільки прагне організувати виробництво, але не має для цього власних коштів. Для одержання кредиту потрібно, щоб той, хто його надає, довіряв тому, хто хоче ним скористатися. Звідси і термін "кредит", що походить від латинського *credo*, що

означає "віру". Коли ж однієї довіри недостатньо, оскільки існує великий ризик щодо своєчасного та повного повернення кредиту, необхідні певні гарантії того, хто має відповідні кошти, або страхової компанії.

З точки зору банку, сільськогосподарські підприємства, у зв'язку зі специфічністю виробництва, є одними з найменш привабливих позичальників. Тому поряд зі страхуванням аграрних ризиків має місце страхування самого банку від втрати власних наданих у кредит підприємству коштів. На сьогодні одним з найрозповсюдженіших способів мінімізації власних кредитних ризиків банком є укладання договору страхування застави в акредитованих страхових компаніях, за яким у разі настання страхового випадку він є вигодонабувачем.

ВИСНОВКИ

Питання, що потребує загальнодержавного вирішення, це запровадження іпотеки земель сільськогосподарського призначення. Такі земельні ділянки розглядаються як потенційна достатня і ліквідна застава, що дозволить отримувати сільськогосподарським товаровиробникам середньо- та довгострокові банківські кредити та 10% якої здатні поглинути повністю кредитні ресурси українських банків.

Однак, на сьогодні використання землі як застави для отримання кредитів не можливе, оскільки відсутній вільний обіг земельних ресурсів. Внаслідок відсутності вільного обігу землі, орендні відносини, що склалися, не сприяють покращенню інвестиційного процесу. Отже, відсутність легальних способів продажу землі призводить до тіньової схеми її купівлі-продажу.

Проте до питання зняття мораторію необхідно підходити дуже виважено. Тому що зняття мораторію може призвести не тільки до "імпорту" в Україну певних негативних явищ, а й до непередбачуваних соціальних конфліктів, та очевидного руйнівного обвалу цін на земельні ділянки аграрного профілю. Не кажучи вже про відсутність необхідної нормативної бази та єдності по цих питаннях влади, політикуму й суспільства.

Існуюча система оподаткування банківської діяльності має значний вплив на рівень ціни кредиту. Державі необхідно зменшити податки комерційних банків, які беруть активну участь у кредитному обслуговуванні сільськогосподарських товаровиробників, особливо тих, які одержують кредити під гарантію уряду, враховуючи низький рівень кредитування комерційними банками сільськогосподарського виробництва [6].

Спеціальна державна програма страхування сільгоспвиробників є необхідною передумовою ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва. При кредитуванні сільського господарства шляхом розвитку сучасної системи страхування держава повинна звернути особливу увагу на зменшення ризику. Одним із засобів гарантування повернення кредитів аграріями може служити урядова порука. Несприятлива економічна ситуація, в якій перебувають сільськогосподарські товаровиробники та відсутність відпрацьованої системи їх кредитного забезпечення, яка б урахувала специфіку розвитку сільськогоспо-

дарської галузі, є важливою причиною складного фінансового клімату аграріїв.

Основними завданнями щодо поліпшення кредитування сільськогосподарських підприємств є:

- розширення ринку банківських послуг (впровадження нетрадиційних способів кредитування українськими банками, які набули широкого розповсюдження в Європі — проектне фінансування, форвардне кредитування, форферткування, факторингові операції);

- розширення можливостей та сприяння розвитку альтернативних фінансових установ;

- розробка і застосування всіх можливих джерел для залучення капіталу при кредитуванні сільського господарства: раціональне використання бюджетних коштів, збільшення асигнувань для кредитування з держави, залучення іноземних кредитів, створення за їх рахунок механізмів державного, банківського або змішаного кредитування;

- вирішення майнового і земельного питань;
- вирішення проблем старих боргів.

На основі вищесказаного, можемо стверджувати, що запровадження інноваційних методів кредитування сільськогосподарських підприємств в Україні має значні перспективи, оскільки дозволить вдосконалити систему кредитування та дати поштовх для розвитку сільського господарства.

Література:

1. Воронкова А.А. Проблеми банківського кредитування сільськогосподарських товаровиробників в Україні / А.А. Воронкова, Л.В. Куцина // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2008. — № 2 (5). — С. 33—37.

2. Дем'яненко М.Я. Фінансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку // Економіка АПК. — 2007. — № 5. — С. 5.

3. Джучі Р. Криза кредитування в Україні: факти, причини і шляхи відновлення / Р. Джучі, Р. Кірхнер, В. Кравчук // [Електронний ресурс] Консультативна робота Інституту економічних досліджень та політичних консультацій. — 2010. — С. 3—15. — Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancy_work

4. Крамаренко І.С. Кредитне забезпечення аграрних підприємств: стан, проблеми, перспективи / І.С. Крамаренко // Бізнес-навігатор. — 2010. — № 3 (20). Електронні наукові фахові видання / Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Biznes/2010_3/2010/03/100321.pdf

5. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у Державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів // офіційне видання — Урядовий кур'єр від 17.09.2010. — № 172

6. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки заходів в агропромисловому комплексі Урядовий кур'єр // Офіційне видання, — 21.02.2012. — № 33.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2013 р.